

Στα όρια μεταξύ γλωσσών

Του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Ο δανεισμός είναι η αναδημιουργία μιας γλώσσας υπό της επίδραση μιας άλλης.

Σε ένα άρθρο του για τον Γερμανό φιλόσοφο Johann Gottlieb Fichte (*Germanic Review*, 72.4, 1997), ο David Martyn παρατηρεί ότι τα λεγόμενα «μεταφραστικά» ή «σημασιολογικά δάνεια» (όπως το «ελληνικό» «υπεράνθρωπος», που μεταφράζει το γερμανικό «Übermensch», ή το «γερμανικό» «Gegenstand», που προέρχεται, μέσω της λατινικής, από το ελληνικό «αντικείμενο») υπονομεύουν τη διάκριση μεταξύ «ξένης» και «δικής μας» λέξης. Πού θα σύρουμε τα όρια ανάμεσα στο δικό μας και το ξένο, όταν αυτό που μοιάζει δικό μας – και έτσι ενδεχομένως καταγράφεται στη συνείδηση των ομιλητών – αποδεικνύεται, με δεύτερη ματιά και με τη βοήθεια του φιλόλογου, ξένο και αυτό, δάνειο ή κλεμμένο;

Το εξαιρετικά διαδεδομένο, ασυνείδητο και εντελώς φυσιολογικό για τους «φυσικούς ομιλητές», παιχνίδι του μεταφραστικού δανεισμού υπονομεύει βέβαια τα επιχειρήματα όσων, όπως ο Φίχτε, αναζητούν στην «καθαρότητα της γλώσσας» την καθαρότητα του έθνους τους. Οι Γερμανοί, κατά τον Φίχτε, οφείλουν την ταυτότητά τους στη μοναδικότητα της γλώσσας τους, η οποία «εξελίσσεται χωρίς καμία διακοπή από την αρχική εκείνη στιγμή που γεννήθηκε η γλώσσα σαν φυσική δύναμη». Μόνο η ελληνική, πίστευε ο Φίχτε, μπορεί να συναγωνιστεί τη γερμανική, αφού και αυτή μιλιέται αιώνες, «χωρίς διακοπή», αφού και αυτή «ουδέποτε δέχτηκε από άλλες γλώσσες κάτι που δεν εξέφραζε μια δική της αντίληψη».

Μια γλώσσα όμως οικειοποιείται ξένες λέξεις και φράσεις ακριβώς για να μπορέσει να εκφράσει ξένες αντιλήψεις. Για τον Martyn, όπως και για τον Hans Eggers, τον διαπρεπή ιστορικό της γερμανικής γλώσσας (*Deutsche Sprachgeschichte*), τον Uriel Weinreich, πρωτοπόρο ερευνητή της γλωσσικής επαφής (*Languages in Contact*), τη Renée Balibar, οξυδερκή ιστορικό της γαλλικής γλώσσας και λογοτεχνίας (*Le colinguisme*) και πολλούς άλλους γλωσσολόγους, φιλόλογους και ιστορικούς, ο δανεισμός δεν είναι απλώς ένα περιορισμένο λεξικό ή φρασεολογικό φαινόμενο: είναι η αναδημιουργία μιας γλώσσας υπό την επίδραση μιας άλλης.

Τα μεταφραστικά δάνεια υπονομεύουν λοιπόν όχι μόνο τη διάκριση μεταξύ ξένης και δικής μας λέξης αλλά και τη διάκριση μεταξύ ξένης και δικής μας γλώσσας. Ο Γερμανός μεταφραστής που, εντελώς φυσιολογικά, αποδίδει το λατινικό «objectum» ως «Gegenstand» και τη «misericordia» ως «Barmherzigkeit» θεωρεί ότι χειρίζεται μια γλώσσα ισόμορφη και ισοδύναμη με τη γλώσσα του πρωτοτύπου: τη δική του γλώσσα· ομοίως ο Έλληνας συνάδελφός του που, εντελώς φυσιολογικά, μεταφράζει «πολιτισμό» το «civilisation» και «υπολογιστή» τον «computer». Αγνοούν και οι δύο ότι η γλώσσα στην οποία μεταφράζουν διαμορφώθηκε ακριβώς για να αποδώσει όρους σαν αυτούς. Ότι η «φυσική» τους γλώσσα δεν ήταν, αλλά έγινε «φυσική». Και ότι αυτό που είναι τώρα οικείο φτιάχτηκε για να ονομάσει αυτό που κάποτε ήταν ξένο, ώστε το ξένο κάποτε να ξεχαστεί.

Παράδοξη η θέση αυτών που θέλουν να κρατήσουν τη γλώσσα τους καθαρή από τους ξενισμούς: είναι αναγκασμένοι διαρκώς να θυμίζουν όσα θα προτιμούσαν να έχουν ξεχαστεί.

* Ο κ. Σπ. Μοσχονάς είναι λέκτορας γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.